

PATTEDYR I SALT VAND

Højsommeren er over os, og det er nu, der er de største chancer for at se havpattedyr som hvaler og sæler i vore farvande. Først og fremmest marsvinet og den spættede sæl, men mere sjældne strejfer kommer også forbi en gang imellem.

For at få mere at vide om disse havpattedyr, har jeg aftalt at mødes med museumsformidler og biolog Pernille Mølgaard Andersen på Naturhistorisk Museum i Århus.

Af Lars Hector

Den danske delfin

Marsvinet eller "Tumleren", som det også kaldes, kan i naturen blive op til 25 år gammel, og det svømmer med en gennemsnitshastighed på 17 km. i timen. Marsvinet vejer mellem 55 og 65 kg. som voksen og er mellem 150 og 180 cm. langt. Det føder hvert år

en unge, som også kaldes en "kalv", mellem slutningen af juni og to uger ind i juli, der vejer omkring 5 kg. og har en længde på 65 til 85 cm. Ungen dier i fem til otte måneder en mælk med en fedtprocent på omkring de 50 og efter et år måler den 120 cm.

Marsvinet er totalfredet, og så er det en nær slægtning til delfinen.

I de indre danske farvande fore-

kommer marsvinet hyppigst langs den jyske østkyst fra Djursland til den tyske grænse, omkring Fyn og med en særlig stor forekomst i Lillebælt og det Sydfynske Øhav. Men også i Storebæltregionen og langs dele af Nordøstsjælland kyst og i Issefjorden ses ofte marsvin. I Limfjorden, Øresund og omkring Bornholm er marsvinet derimod en sjælden gæst.

Foto: Anders Lind-Hansen

Marsvinet kan, som nævnt, svømme med en hastighed på omkring 17 kilometer i timen eller ca. 9 knob. På et minut vil den derfor være i stand til at flytte sig ca. 300 meter, så det er ikke underligt, at den kan være svær at følge i længere tid fra kajakken. Får man ikke umiddelbart øje på marsvinet, kan man på stille dage ofte høre dyrets udåndingslyd, dens "blåst", der på den måde giver et vink om, hvor marsvinet befinder sig. Hardcore hvalspecialister kan også kende en hvalart alene på blåsten.

Satellitsporing og tatovering

Vores viden om den lille hval er efterhånden ganske god, ikke mindst takket være moderne udstyr, der har gjort det muligt at undersøge marsvinenes færden ved hjælp af satellit teknologi. I Danmark er det DMU (Danmarks Miljøundersøgelser), som arbejder med at sætte de små satellitsendere på marsvinene, og på den måde har man efterhånden fået et ret præcist billede af, hvor langt omkring marsvinene svømmer, og hvor dybt de dykker. Senderen skader ikke dyret, og den falder af efter 12 -14 måneder.

De samme marsvin frysemærkes også med et tal lige foran rygfinnen, der kan sammenlignes med en tatovering. Ser man et marsvin med sådan en tatovering, er DMU meget interesseret i at få oplysninger tilsendt om, hvor dyret blev observeret samt dato og tidspunkt.

Fra satellitprogrammet ved forskerne nu, at marsvinet hyppigst dykker i et til to minutter, men dyk i 10 minutter forekommer også. Dybden af dykket ligger i de fleste målinger mellem 20 og 40 meter, men dyk på 200 meter er målt.

Marsvinet kan holde vejret betydeligt længere end et menneske, fordi

det har et højere indhold af de røde blodlegemer i blodet og musklerne. Blodlegemerne fanger ilten og lagrer den, indtil den skal bruges. Marsvinet får heller ikke dykkersyge, da dens lunger klappes sammen før neddykningen og derved tømmes for luft. På den måde undgår dyret, at der udløses kvælstof i blodbanerne.

Som ubåde

På Fjord- og Bæltcenteret i Kerteminde undersøger man blandt andet marsvinets lydsystem, der er en slags sonar eller ekkolokalisering, som også kendes fra ubåde, og som hvalen bruger til at kommunikere med sine artsfæller og til jagt på byttedyr. Byttet rammes af marsvinets lydstråle, som den sender frem foran sig, og på den måde dannes et billede af byttets størrelse og afstanden til det.

Selv om marsvinet har et udmærket syn, hjælper ekkolokaliseringen også dyret, når det jager om natten eller svømmer i uklart vand.

Flere marsvin, som regel dyr fra den samme familie, slår sig ofte sammen for at jage for eksempel en sildestime, et fænomen, man af og til kan opleve i smalle fjorde og bæltter. Men familien kan også hjælpe sårede eller truede artsfæller, hvis spækhuggeren eller "Dræberhvalen", der er marsvinets største, naturlige fjende, angriber flokken.

Spermkonkurrence

Marsvinet er polygam, og hannen vil forsøge at parre sig med så mange hunner som muligt. I forbindelse med parringen gør hanmarsvinet brug af en "teknik", som hvalforskere kalder "spermkonkurrence". I al sin enkelhed går denne konkurrence ud på, at den ene han forsøger at skylle forgængerens sperm ud af hunnen, så det

er ham, der kommer til at befrugte hendes æg. For at kunne mestre denne strategi kræves en meget stor spermproduktion, og hanmarsvinet har da også særdeles veludviklede testikler i forhold til kropsvægten - 4%, hvor menneskets testikler til sammenligning udgør mindre end en halv promille af kropsvægten.

Marsvin drukner

Desværre er marsvinet ikke så god til at undgå fiskernes ned- og flydegarn som delfinerne, og marsvinet drukner derfor, når det ikke kan komme fri af garnet. Alene Nordsøfiskere får årligt mellem 5000 og 10.000 dyr i deres net. I de indre danske farvande er denne utilsigtede bifangst på omkring 1000 marsvin.

Fra den sene middelalder har man drevet marsvinejagt i de indre, danske farvande især i Gamborg Fjord på Vestfyn, i Kolding Fjord og i Issefjorden på Sjælland. Inderst i Gamborg Fjord røber stednavnet "Svinø", at lokaliteten har haft en central betydning for marsvinefangsten.

Strejfer og highlights

Mange af dette blads læsere har set et marsvin og hver gang glædet sig over synet af det smukke dyr. Og forhåbentlig bliver det ved med at være sådan, men hvor mange har set en spækhugger, en kaskelot, en hvidskævning, en grindehval, en sribet delfin, en vågehval, en pukkelhval eller en finhval? Alle disse hvaler er observeret i de danske farvande inden for de sidste 10 år, med spækhuggeren som den hyppigste strejfer, og med den grundstødte finhval fra Vejle Fjord, som sidste års absolutte hvalhighlight.

Den gamle kæmpe på et godt stykke over de hundrede år og med et hjerte på 200 kg. har netop været

udstillet på Vejle Kunstmuseum i sin fulde længde på 18,5 meter.

Finhvalen fra Vejle Fjord er ”Dane-kræ”, og som sådan tilhører den automatisk den danske stat. Finder du en død hval, vil Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg og Naturhistorisk Museum i Århus meget gerne høre om det. Du kan også indberette din observation til hvaler.dk, som er en spændende hjemmeside med en mængde informationer om hvaler og sæler i Danmark og i resten af verden.

Som et kuriosum kan det nævnes, at den strandede finhval i Vejle Fjord blev opdaget og indberettet af en ka-

jakroer, og at en anden roer, ligeledes i kajak, fik en bøde for at overtræde ”berøringsforbuddet”. Han klappede hvalen. Forhåbentlig var det ikke et medlem af foreningen!

Den spættede sæl

Spættet sæl er langt den mest almindelige sæl i de danske farvande. De seneste sæltællinger, som er fra 2006 og foretaget af DMU, regner med en bestand på 12.000 spættede sæler i dansk farvand.

Spættet sæl er som regel kun neddykket i 5-6 minutter, men kan være det i over 20, og den er i stand til at

dykke til 15-20 meter. Den kan blive 30 år gammel, og hannen har som udvokset en længde på omkring 170 cm. og kan veje op til 120 kg. Hunnen er knap så lang, 155 cm. med en vægt på omkring 90 kg. Den voksne sæl svømmer med en gennemsnitshastighed på 15 km. i timen. Føden består af fisk og alle slags krebsdyr.

Som hos marsvinet er sælblod også i stand til at binde en stor mængde ilt i for eksempel musklerne på grund af det iltbindende stof myoglobin. Alt i alt kan en sæl opmagasinere fem gange så meget ilt som et landpattedyr af tilsvarende størrelse.

Hunnen føder i juni og juli en unge pr. år, i sjældne tilfælde tvillinger. Ungen vejer ved fødslen 10-12 kg. og den dier en mælk med en fedtprocent på 45, til den er fire uger gammel og vejer omkring 30 kg. Efter dieperiodens ophør må ungen selv ud at skaffe føden.

Spættet sæl har samme kropstemperatur som marsvinet – og mennesket – 37°.

Skal på land

Den spættede sæl er helt afhængig af at kunne komme på land dels for at føde sin unge og til diegivning af den dels for at kunne hvile sig. Forstyrres en hunsæl med unge, vil hun typisk søge til havs og lade ungen ligge tilbage. Varer forstyrrelsen for længe, risikerer ungen at dø, fordi den ikke får næring nok. Støder man derfor på en unge, skal man lade den i fred og hurtigt fjerne sig, da moren, som ofte ligger i vandet tæt på ungen, så hurtigt kommer tilbage.

Moderen finder sin unge på afstand ved hjælp lyden af ungens kalden, og tæt på ved hjælp af lugten fra ungen.

Omkommer sælmoren, dør ungen af sult. I en sælernes verden findes ingen plejemødre.

Reservater

Spættet sæl findes i Vadehavet, Skagerrak, Kattegat, Limfjorden, Øresund og i Østersøen.

Desværre er der ikke mange lokaliteter langs vore kyster, hvor sælerne kan være i fred for menneskelige aktiviteter, staten har derfor oprettet en række reservater med delvis eller permanent adgangsforbud. På Naturstyrelsens hjemmeside findes en fortegnelse over reservaterne samt deres beliggenhed. I alt er der 12 reservater for sæler i Danmark. Det ældste blev oprettet i 1951 på Hesselø i Kattegat, det seneste på Saltholm i Øresund i 1983.

En sjælden sæl

Gråsælen er en sjælden gæst i de danske farvande, man regner med, at der kun er omkring 50 individer. For et halvhundred år siden var den betydeligt mere udbredt, men en intensiv jagt udryddede arten helt. Som spættet sæl er også gråsælen totalfredet.

Gråsælen er betragteligt større end den spættede sæl, en han kan blive op til 2 m. lang og veje 300 kg. Føden er den samme som den spættede sæls, og en gråsæl kan blive op til 50 år gammel.

Skulle man være så heldig at observere en gråsæl, så kom ikke for nær, da især hannen har ry for at være en aggressiv herre.

Søkortene fortæller

Søkortene rummer mange stednavne, der vidner om lokaliteter, som sæler enten holder til ved, eller som tidligere har rummet en bestand af sæler. Her skal kun nævnes et lille udvalg: Sælvig ved Samsø, Sæløer Rev og Sælstenen i Bøgestrømmen mellem Sjælland og Møn, Sælstenen i Lejre Vig, som er en del af Roskilde Fjord, og Sælhundeolm Løb i Limfjorden ved Thyborøn. □

Foto: Jørgen Dam

Supplerende kilder og litteratur:

- DMU-hjemmeside: www.dmu.dk. Søg på hvaler og sæler
- Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg
- Fjord- og Bæltcenteret i Kerteminde
- ”Hvaler”, Carl Christian Kinze, Naturhistorisk Museum i Århus, 1997
- ”Sæler”, Anders Holm Joensen, Naturhistorisk Museum i Århus, 1991
- ”Dansk Pattedyratlas”, Red. Hans J. Baagøe og Thomas Secher Jensen, Gyldendal 2007
- ”hvaler.dk” informationsrig hjemmeside om hvaler og sæler
- ”Det levende Søkort”, Dansk Sejlunion og Kort- og Matrikelstyrelsen, 2010